

ELS EXCLOSOS RECLAMEN ESPIRITUALITAT

Romà Fortuny

1. Introducció

1. Una descripció general dels pobres actuals
2. De quina espiritualitat parlem?

2. El Jo profund

3. L'espiritualitat

4. Balanç i final d'aquestes reflexions

Annexos

1. Per a l'educació dels sentiments
2. Tercer taller

Notes

L'origen d'aquests seminaris es remunten al setembre de 1995, on en el llibre *Exclosos... Per què?*¹ començàvem a adonar-nos del canvi en les característiques de la pobresa i vam interpretar el que passa, com el clam dels pobres, un clam que havíem d'escoltar.

Un any més tard, al llibre *Els coixos caminen*² vam posar, com a títol del capítol cinquè, el mot Espiritualitat, convençuts que donar feina, satisfer les necessitats materials del pobres, no apaivaga ni apaivagarà aquest nou clam. Tal convicció va provocar la pregunta següent: aquest clam evident, aquest clam que ve del més profund de les persones, és també un clam de l'Esperit...?

El P. Josep M. Rambla, s.j. va revisar aquell text. Va ser ell qui va proposar que, partint de la nostra intuïció, que aleshores tan sols era una sospita o una hipòtesi, féssim un taller a EIDES per a persones que treballen en el camp de l'exclusió i la marginació, amb l'objectiu de reflexionar junts i de descobrir si veritablement ens trobem davant d'una acció de l'Esperit Sant.

Compartim aquestes reflexions amb el desig de desvetllar una inquietud i per tal que més gent es preguntí si és honrada la constatació següent: d'una banda, compartim amb els pobres una vida que ens alimenta l'esperit, sobre la qual diem sovint que rebem d'ells més del que nosaltres donem, però, alhora, observem que els pobres no poden gaudir d'aquesta vida, que romanen aliens al seu món interior i que reclamen a crits satisfer aquesta mancança, des d'una buidor existencial, sense saber ben bé què volen.

Hem formulat l'objectiu de la nostra reflexió de la manera següent:

*Els participants som persones que, d'una manera o d'una altra, estem vinculats al món de la marginació. Comprenem el que pot significar un camí espiritual i el volem fer des dels exclosos. A partir d'una **discussió participada**, de l'**exposició clara** i de la **reflexió personal**, ens proposem esbrinar els elements d'aquesta experiència espiritual ben concreta, amb la finalitat d'obrir camins perquè els exclosos puguin assolir protagonisme en aquesta dimensió essencial de la vida humana.*

Agost de 1999

1. INTRODUCCIÓ

Els anys de convivència i de relació amb persones amb una història de marginació, d'exclusió social i d'exclusions de tota mena, ens ha portat a preguntar-nos:

— *Les expressions de vida o de no-vida d'aquesta gent, què signifiquen?*

— *¿És adient i legítim preguntar-nos només què podem o què hem de fer per ells?*

Durant molt de temps hem cregut que la preocupació pels pobres pertanyia a l'essència de la vida cristiana, per això hem intentat ser-hi. Certament, als anys 80, la nostra manera d'apropar-nos a la població marginal va respondre a la intuïció de no fer coses *pels pobres*, sinó a voler fer camí *amb els pobres*.

Si els no-pobres es troben amb els pobres, uns per ajudar i els altres per ser ajudats, veiem que les relacions entre persones poden ser gratificants, sobretot pel primer grup. Però pensem que poden resultar molt millors quan són gratificants per a ambdós grups, quan cerquem i trobem la manera d'arribar a una certa convivència, a descobrir un interès comú; perquè es pot crear una plataforma que possibiliti una relació més horitzontal i un espai més de tots.

Per a nosaltres, la plataforma comuna és el treball, treballar junts; només el fet de tirar endavant l'objectiu proposat ens permet establir uns lligams més forts, més de tu a tu i més d'igual a igual.

L'experiència de més de quinze anys amb gent de la marginació, tot fent feina junts, ens ha fet descobrir i viure de prop l'evolució de les conseqüències de la pobresa en les persones. Podem constatar la següent evolució en els darrers anys:

1. Els pobres de “fins fa poc”, és a dir, més adults, poden estar molt malmesos físicament; però, poc o molt, són capaços de treballar; i les relacions amb ells són del mateix estil que les que podem mantenir amb qualsevol altra persona. Tant en el treball com en la convivència són fills del seu temps. Malgrat la marginació i el seu comportament antisocial, que continuen marcant la seva vida i que certament han contribuït a la situació en què es troben, el rerefons intern és com el de la majoria, ens atrevim a dir que és semblant al nostre amb històries diferents.

2. Des que gent més jove ha arribat al grup, els paràmetres de vida no s'assemblen als dels marginats anteriors ni en el treball ni en la convivència. La intuïció i l'intent de voler fer camí amb aquests *nous pobres* no resulten gens reeixits, no ens n'acabem de sortir, no sabem caminar plegats.

L'experiència assolida en aquest procés –copsar els trets força significatius d'aquestes persones, observar l'evolució de les manifestacions de la pobresa a casa nostra– ens ha portat a fer-nos preguntes com les que encapçala aquest escrit: Què signifiquen les expressions de vida o de no-vida d'aquesta gent? ¿Es tracta únicament de preguntar-nos què podem o hem de

fer amb ells i per ells? O bé se'ns demana un tipus d'implicació més fonda?

sembla que no tenen por de gairebé ningú, ni del seu entorn, però tenim la impressió que viuen en un pànic permanent de si mateixos

La nostra experiència més recent ens porta a la sensació que *els nous pobres* no ens demanen que fem res per ells, i que tampoc no els motiva fer res amb nosaltres. Sembla que no demanen, més aviat reclamen, exigeixen, protesten, es malfien, es presenten amb una actitud que percebem com a reptadora i sovint agressiva.

Aquestes manifestacions en les persones ens fan entendre que, a casa nostra, la pobresa avança més per una destrucció del món interior de la persona que no pas per la manca de recursos econòmics.

1. UNA DESCRIPCIÓ GENERAL DELS POBRES ACTUALS

Proposem la descripció següent del que observem, de com veiem molts dels pobres d'ara.

Els joves que sofreixen l'exclusió presenten molta inestabilitat, es cansen aviat de quasi tot, van desorientats, volen alguna cosa però no saben ben bé què volen, viuen sense motivació, amb una insatisfacció tremenda, amb força malfiança i una agressivitat fàcil. No tenen sentit de culpa, malgrat que incorrin en comportaments antisocials, més aviat creuen que la culpa de tot el que els passa la tenen els altres, la culpa és més a fora que a dins.

Sembla que no tenen por de gairebé ningú, ni del seu entorn, però tenim la impressió que viuen en un pànic permanent de si mateixos, perquè experimenten un buit tan profund que els fa dubtar de la seva existència.

Són adults cronològicament, de vint a trenta anys, però sembla que encara no han nascut, els manquen gairebé totes les referències per a viure, i si en tenen alguna la viuen com una disfunció, sense relació harmònica amb el seu jo. Són grans per fora i semblen petits per dintre. Les referències de què parlem les descriurem amb el llenguatge que fan servir: "Sóc una persona, tinc els meus drets i m'han de respectar; sóc lliure, ningú no s'ha de ficar en la meua vida!" etc.

El fet de pensar o saber que ell és una persona i dubtar profundament de la seva existència, conèixer els propis drets, desitjar la llibertat, comprovar que li neguen tals drets (els que ell considera essencials), i a més, no conèixer la responsabilitat i, per tant, no poder-la fer servir..., això porta a sentir-se més que exclòs, encara; és un esglai, és un esquinçament existencial, és una terrible soledat, és la buidor del no ser, però existint en el seu cos i enmig d'una societat amb la qual ni s'avé, ni es pot avenir; perquè li promet felicitat i no n'hi dóna. El que sovint li dóna és un plaer transitori, que li augmenta la buidor i la sensació de no ser. És viure en una tristor dissimulada, però patida per dins³.

Aquesta descripció no ens la inventem, l'hem contrastada sovint amb altres persones que estan i treballen en l'àmbit de la marginació. Sembla bastant clar que el que en aquestes persones roman més afectat és el seu món interior.

el que sovint li dóna és un plaer transitori, que li augmenta la buidor i la sensació de no ser

L'experiència de conviure amb aquesta joventut ens porta a buscar i a voler trobar una resposta a les preguntes d'abans, que eren: “Què signifiquen aquestes expressions de vida o de no-vida?”. Què hem de fer per ells? La resposta que trobem és una nova pregunta: “els exclosos reclamen espiritualitat...?”.

2. DE QUINA ESPIRITUALITAT PARLEM?

Primer de tot, ens hem de fer les preguntes següents:

Quant a l'*espiritualitat*,

- *parlem de quelcom opcional, que pot ser o no ser, de quelcom que es pot triar?*,
- *parlem d'una experiència de consol, de pau, de la necessitat d'un refugi?*,
- *parlem de trobar un sentit a la vida?*

No podem oblidar que el marc en el qual ens fem les preguntes és el de la gent marginada i exclosa que coneixem o de la qual tenim notícia. Volem partir del perfil de les persones descrites anteriorment i relacionar la nostra experiència espiritual amb la realitat humana dels exclosos.

Quan pensem en els pobres, i parlem d'espiritualitat, de què parlem...? Per saber-ho, ens fem aquesta pregunta:

- *Quan escoltes la paraula **espiritualitat** i penses en l'experiència de la gent en general, i, més en concret, en els exclosos, què et suggereix la paraula **espiritualitat**?*

A tall de mostra, copièm algunes de les expressions dels participants:

- *Deixar actuar l'Esperit.*
- *Tot i tots en Déu.*
- *El “pal de paller” de la pròpia vida.*
- *La part més humana de l'ésser humà.*
- *El que és present en tots els moments de la vida.*

El grup va manifestar que cada una de les expressions s'entén en sentit dinàmic i de procés.

*A partir d'aquí establím que, per a nosaltres, parlar d'**espiritualitat** significa parlar d'una dimensió essencial de la persona humana. Afirmem que tot ésser humà és transcendent, que l'ésser espiritual és tan constitutiu com l'ésser corporal.*

Vam expressar tal persuasió dient: ¿Algú pot viure l'amistat o l'enamorament sense conèixer el món interior de l'un i l'altre ni fruir-ne?

tot ésser humà és transcendent, l'ésser espiritual és tan constitutiu com l'ésser corporal

2. EL JO PROFUND

1. EL JO PROFUND

Qui ha fet una opció pels pobres, aviat s'adona que no es poden establir unes relacions veritablement humanes a partir dels comportaments habituals. Perquè aquests comportaments són resultat d'una història personal i col·lectiva que distancia a cada grup: la del marginat i la del qui no ho és.

Si els nostres comportaments s'entenen com els de la “bona gent” i els dels marginats s'entenen com els de la “mala gent”, fem una tremenda simplificació que qualsevol comprèn que no porta a poder fer camí plegats ni porta a unes relacions d'amistat; fem una reducció que invalida l'anomenada opció pels pobres.

Valorar les persones pobres pels comportaments, crea distanciament i rebuig. Dissimular els comportaments negatius i voler-los cobrir amb generositat i més donació personal, per part de qui es lliura als pobres, és un engany que els mateixos pobres poden pagar molt car.

Quin és, doncs, el referent per a una relació humana i gratificant per a tots? Nosaltres l'anomenem “*EL JO PROFUND*”. És el “Jo únic, definitiu i per sempre positiu, on resideix el potencial infinit, transcendent i indestructible...”⁴. Aquest és el referent essencial, a partir del qual es fa possible una relació humana de creixement i d'experiència espiritual.

“En el jo profund hi ha, i en pot sorgir, tota l'energia, tota la força, la vida, la llum –el nom rai!–, el que en diem la dimensió transcendent que ens ha de portar a la plenitud”⁵.

El primer pas per a una espiritualitat amb els pobres és el de creure, *Creure* amb majúscula, perquè creure en el jo profund de cada persona i en el de totes les persones és creure en Déu. Aquesta experiència de fe també l'ha de fer l'exclòs, ha de començar per creure en si mateix per iniciar el procés de creure en els altres. Pensem que és el primer moment, potser un llarg moment, per a una espiritualitat dels pobres i amb els pobres: aprendre a creure i mantenir la fe en les persones, més enllà dels comportaments, és un pas en profunditat, un pas que no admet superficialitat.

És el pas de Jesucrist que l'Esperit ha encarnat en el cor de la Humanitat i de la creació. Encarnació, oi que és el misteri de Déu en el cor de les persones? Encarnació, oi que és la Humanitat immersa en el misteri de Déu? El Nou Testament porta a creure que la persona, per molta història negativa i de marginació que dugui a sobre, té i manté íntegre en el més profund de si mateix, el seu jo personal, únic i irrepetible⁶ que li fa merèixer la seva dignitat inviolable i que mantindrà per sempre més.

Pensem que aquí rau el fonament d'una experiència de vida espiritual, perquè és la que segueix Jesús conduït per l'Esperit.

No hem d'oblidar que els pobres del nostre temps, tot i la dignitat que els dona el seu jo

profund, viuen, com ja hem descrit, un buit existencial, viuen un esquinçament vital, viuen un pànic de si mateixos que fa molt difícil que s'endinsin en el seu món interior i en el d'altres persones.

2. GEMECS HUMANS, GEMECS DE L'ESPERIT

Els pobres i exclosos, per exercir de persones, ho fan amb actuacions que socialment són considerades negatives, perquè van molt lligades a expressions de ràbia i de violència. Violència amb si mateixos (droga, alcohol, riscos innecessaris, etc.) i violència envers altres persones i coses (agressivitat verbal i física, malmetre mobiliari urbà, no respectar la propietat, etc.).

És molt important parar atenció al que acabem de dir: que aquestes accions agressives, violentes i de ràbia són, ni més ni menys, expressions del seu Jo profund, són expressions del més íntim i definitiu que tenen.

Diem, doncs, que aquestes accions surten de l'àmbit on conviu el misteri de Déu. L'Encarnació no defuig cap situació humana, aquestes tampoc. L'Encarnació és l'arrencada de l'aportació de Jesucrist a la humanitat, precisament per salvar el que està perdut i fer que la humanitat arribi a una dimensió de plenitud.

No estem educats per a entendre que Déu pugui manifestar-se “barrejat”, “encarnat” en uns fets negatius. La nostra educació ens ha fet entendre que allà on no trobem el bé, no hi ha Déu. ¿Sabem d'algun lloc a la Terra on només romangui la bondat? ¿On es troba Déu? Si l'Encarnació fos incompatible amb el mal, pocs espais li quedarien a Déu...

Ens preguntem si la “maquinària que fa pobres” destrueix quasi tots els referents humans per poder exercir de persona d'una manera gratificant per a un mateix i per als altres.

Nosaltresensem que, efectivament, l'actual maquinària social resulta molt destructiva. Coneixem moltes persones que no saben per què són al món, que expressen una forta insatisfacció de viure i que es troben al marge de la societat, enfrontats amb ella i exclosos de tot arreu.

Ara bé, aquesta maquinària que fa pobres ¿és capaç de destruir l'Encarnació, la fa fora del món?

Nosaltres, sincerament, creiem que no té aquest “poder”. Si l'Esperit que encarna el Crist habita en el cor de totes les persones, també habita en els malmesos. És més. la Bíblia i Jesucrist manifesten rotundament que Déu pren partit a favor dels pobres i desvalguts. El que passa és que aquests pobres, d'ara i de casa nostra, ens trenquen la imatge i la percepció que hem tingut d'ells des de fa molts anys. I, no s'hi val a dir que “ells s'ho han buscat”. Afirmem rotundament que ells no han triat la situació en què estan.

Aquests són, doncs, els exclosos. Nosaltres, un per un i tots plegats, no els volem considerar com un problema, volem contemplar, volem escoltar el seu clam, un clam que és: ells mateixos i les seves vides.

Déu ens estima, i quan diem que ens estima, no podem deixar-hi fora els exclosos, perquè Ell

no ho fa, no pot fer-ho, deixaria de ser Déu.

Si Déu ens estima i està en tots o tots estem en Ell, parla des de tots, perquè tots puguem escoltar-lo; des d'aquesta escolta segur que es pot encetar un camí d'espiritualitat, si ens deixem portar per l'Esperit.

Heus aquí dos fragments que ens han ajudat a reflexionar. El primer text es:

“I, si habita en vosaltres l'Esperit d'aquell qui va ressuscitar Jesús d'entre els morts, també, gràcies al seu Esperit que habita en vosaltres, aquell qui va ressuscitar el Crist d'entre els morts donarà la vida als vostres cossos mortals” (Rm 8, 11).

¿Necessitem una descripció més palesa de la realitat de vida que ens ocupa? ¿No són també els exclosos cossos mortals, cossos ferits de mort per la solitud i l'angoixa, que estan en procés de resurrecció pel mateix Esperit que ressuscita Jesús, el Crist?

Dues afirmacions categòriques fan impacte en la nostra contemplació:

— Una, que l'Esperit de Déu habita en els exclosos i en tots.

— L'altra, que el mateix Esperit ens vivifica a tots, ens dóna vida i ens incorpora al procés de resurrecció.

Quan escoltem un text bíblic, sovint el volem interpretar per cercar-hi una aplicació a la vida. Però, també sovint, la Paraula ens interpreta la vida i ens parla des d'ella mateixa.

El segon text que ens ha ajudat és:

Sabem prou bé que fins ara tot l'univers creat gemega i sofreix dolors de part. I no solament ell; també nosaltres, que posseïm l'Esperit com a primícies del que vindrà, gemeguem dins nostre anhelant...” (Rm 8,11)⁷.

Escoltar el clam dels pobres, escoltar els seus gemecs fa que ens preguntem:

— *¿Les violències, les agressions, les rebel·lies, els comportaments negatius, la ràbia dels pobres..., són gemecs de l'Esperit?*

Són gemecs d'un Esperit que es troba encerclat en el Jo profund dels exclosos, en el buit existencial que pateixen i que no té altra manera d'expressar-se, perquè a les persones excloses els manquen els elements per a exercir humanament, és a dir, per poder exercir amb harmonia amb si mateixes i amb el seu entorn.

El procés de degradació de les persones pobres afecta el més íntim i personal de les víctimes i, per tant, fereix la seva dimensió espiritual de tal manera que ens atrevim a sospitar que els gemecs dels pobres són gemecs de l'Esperit Sant.

La descripció de Romans explica que tota la creació gemega i pateix dolors de part fins ara. I no solament ella: nosaltres també gemeguem tot anhelant... Els gemecs dels exclosos són

gemecs de qui pateix dolors de part... Si són gemecs de part, són gemecs de vida i no de mort. Són gemecs de possibilitat i de futur. Són gemecs de qui, amb tota la creació, gemega tot anhelant...

Escoltar aquests gemecs, compartir de prop la vida dels exclosos, ens ha fet admetre la pregunta que motiva la nostra reflexió: Veritablement, *els exclosos reclamen espiritualitat...?*

Això ens porta a plantejar un marc més ampli per a la nostra reflexió: els exclosos, els pobres i marginats; els rics, els poderosos i tota persona que habita a la Terra, formem part de l'univers, som del món, som d'aquest món, d'un món, d'un univers que està en procés d'evolució, que s'està fent cada dia i que, la descripció de Romans afirma, gemega i anhela... Pensem que, per a una contemplació positiva de les realitats que generen els gemecs de l'Esperit, ens pot venir bé obrir-nos a un marc més ample i global. No restar en el detall domèstic i particular, encara que sigui el que ens desvetlla per escoltar i contemplar. Per això volem fer la proposta d'un marc per a la reflexió: comprendre l'espiritualitat com un procés evolutiu vers la Unitat utòpica.

3. L'ESPIRITUALITAT

1. UN PROCÉS EVOLUTIU VERS LA UNITAT UTÒPICA

Proposem el següent marc interpretatiu per a englobar tot el que l'exclusió i la marginació poden suggerir i aportar a la societat:

*Considerem tots els esdeveniments, totes les situacions, tot el que ens afecta, personalment i col·lectivament, com a part d'un **procés evolutiu** de l'univers, en el qual la **persona en comunitat, en societat**, també com a “espècie” central i en evolució, busca d'aconseguir **l'harmonia ecològica**. Dit altrament, tot ho volem mirar, contemplar, considerar i reflexionar com a conjunt interdependent del procés vers una globalitat que vol apuntar a la **unitat utòpica**.*

Aquest és l'enunciat del marc. Fem, ara, unes precisions a la proposta general.

1.1. Procés evolutiu

Diem *procés evolutiu* per indicar que considerem el món com una part d'un conjunt, d'un tot, en evolució. Res no està del tot acabat i res no és ja per sempre, sense voler dir que tot ha de desaparèixer; però sí que tot avança per arribar a la plenitud. Portem milions d'anys en procés, ningú no pot dir quants en falten, si és que l'univers té un final.

Si aprenem a contemplar el món i el dinamisme d'aquest com una permanent activitat del que és però encara no pas del tot, ens adonarem que hi ha coses i situacions que són relatives, que n'hi ha moltes que no resulten tan negatives com semblen, perquè l'acció del que entenem per bé i per mal també forma part del procés. Ens adonarem que ens deixem dur per la immediatesa, per l'avui i l'ara mateix, que tot el que passa i vivim està amarats de quelcom transcendent que va més enllà d'allò que configura el present.

Aplicació: Les estridències de vida dels pobres i la capacitat humana per escoltar el seu clam, els seus gemecs, són part del procés evolutiu del món. El procés no s'atura, cal que siguem diligents per a escoltar i adonar-nos que depèn de nosaltres que el que ara és negatiu esdevingui empenta per a fer-nos avançar a tots en el procés, perquè tot està amarats de quelcom transcendent.

res no està del tot acabat i res no és ja per sempre

1.2. Persona i societat

Diem *persona i societat*, perquè les persones com a individus ens construïm per un procés que no arriba on està destinat, si no el fem en comunitat. Col·lectivament també avancem per un procés evolutiu, el que correspon a l'espècie humana. I cadascú ha d'aprendre a considerar-se únic i irrepetible i amb un potencial que s'apropa a l'infinit. D'aquí ve que cada persona, i tots en conjunt, som el valor més preuat que, fins ara, coneixem a l'univers. Les dificultats i contradiccions, les lluites i els desequilibris, els avenços i retrocessos, són part de

l'aprenentatge, de cada persona i del conjunt, que fa camí vers una meta que no sabem si és meta.

La fita que ens imaginem i per la qual treballem amb esforç i il·lusió, no és definitiva, en seguiran d'altres, estem sempre en un procés i avancem fent equilibris inestables i precaris.

Totes les persones, les de totes les generacions, tenim la nostra responsabilitat individual i col·lectiva en el procés evolutiu, encara que la força que ens empeny va més enllà del paper positiu i negatiu de cada persona. Tant és així, que els indicadors del moment històric actual ens fan pensar, precisament, que creix la necessitat de conscienciar i d'exercir la responsabilitat col·lectiva per afavorir el procés.

Aplicació: Els exclosos, els pobres, els marginats també són un valor absolut. Els exclosos, amb la seva història estrident i incòmoda, també fan avançar el procés. Els pobres i els no-pobres portem la història del món al darrere, som la generació actual que connecta amb el passat i la que s'obre al futur. Els gemecs dels exclosos ens fan adonar que el futur reclama aprendre a exercir la responsabilitat col·lectiva.

1.3. Harmonia ecològica

Diem *harmonia ecològica*, perquè precisament les actuacions que han propiciat el progrés del sistema productiu, atempten contra l'equilibri Natural; tot el conjunt ha entrat en una situació de risc que amenaça ruïna. L'ecologia suposa el reconeixement del misteri de la vida, de l'entitat irrenunciable d'aquesta i, alhora, la interdependència entre els éssers vius, que demanen, entenent que el mereixen, el mateix tracte que aprenem a tenir per les persones.

Ens proposem una contemplació global, justament perquè descobrim la complexitat i la interdependència de les relacions, tant personals com biològiques, perquè totes són naturals i totes intervenen en el procés evolutiu de l'univers.

Des d'una perspectiva ecològica, des d'una visió global de l'univers i de la natura, des de la necessitat d'harmonia i equilibri entre els éssers vius i els diferents ecosistemes, la persona en societat és el centre i tot es mou vers la unitat utòpica.

El que en el Nou Testament s'expressa com a *gemecs de la creació*, com a *gemecs de l'Esperit* ¿no deuen ser també gemecs de la natura... del veritable potencial creador i transformador de l'univers?

És la percepció d'una força única, de l'esperit, del dinamisme, de l'energia, del potencial –tant se val com se'n vulgui dir!– que transcendeix tota realitat abastable i que va sempre més enllà i en tensió vers la unitat. Per molta clarividència que una persona o tota una generació d'humans tingués del futur, sempre quedaria curta sobre el que realment ha de ser. Per no tenir present aquesta limitació –que, d'altra banda, té de positiu que ens força a l'aprenentatge– segurament ens equivoquem volent jutjar o avaluar cada pas històric amb els patrons apresos en el pas anterior. El projecte global de l'univers és molt més gran que tota la comprensió que qualsevol generació pugui abastar.

Aplicació: Els exclosos i marginats posen en evidència la feblesa humana, la precarietat i la provisionalitat de les nostres accions. Però és des de la feblesa que el món ha avançat, perquè

l'ànima, la força còsmica, la que nosaltres identifiquem amb l'Esperit que omple l'univers, ha estat i és insubornable⁸.

Des d'una visió de la unitat utòpica ¿s'albira una espiritualitat que supera l'intimisme i un conreu espiritual portat entre Déu i cadascun de nosaltres?

Vulguem obrir-nos a una espiritualitat viscuda entre molts i a partir dels pobres, endinsem-nos en l'espiritualitat de la inclusió.

2. UNA ESPIRITUALITAT DE LES RELACIONS

Proposem un camí que ens pugui portar a la unitat utòpica. No podem pretendre arribar a cap meta, el procés no té metes, només admet sintonitzar amb l'orientació que no dificulti sinó que afavoreixi el procés.

Per a encetar el camí, creiem que, a més de les actituds assenyalades fins ara (creure en la persona, creure en un mateix i en la dignitat de tots) cal mantenir dues conviccions:

— L'una, que l'espiritualitat és quelcom profundament humà i essencial a la persona, independentment de les creences.

— L'altra, mantenir la convicció que els exclosos són i han de ser protagonistes de la seva vida i de la seva història. No són destinataris de la caritat de la societat.

Des d'aquests supòsits, fem la reflexió per a una espiritualitat de les relacions.

2.1. Tres models diferents de relació, amb els corresponents sentiments que generen

Comencem per dir que no coneixem cap altra manera d'entrar o d'establir una comunicació a fons, que arribi al nostre jo profund i al dels exclosos, més que per la via dels sentiments. En les relacions habituals amb els exclosos volem fixar particularment la nostra atenció en quins són els nostres sentiments i quins creiem que són els seus.

De fet, les relacions humanes segueixen tres models diferents. Tots tres models poden coexistir en una mateixa relació i pot haver-hi la preeminència d'un d'ells. Cada tipus de relació genera un tipus de sentiment. Els models són:

a. Relacions de domini/submissió

Aquestes relacions són les que solen tenir els patrons o encarregats a la feina, els representants de l'autoritat, els adults amb els infants, etc. Un model que sovint apliquem a les relacions amb els pobres, especialment en temps passats, quan els pobres pidolaven “per l'amor de Déu”. Aquest model no afavoreix el protagonisme dels pobres.

El sentiment de qui s'imposa és de superioritat i el sentiment del submís és de dependència, de mala sort a la vida, de fatalitat.

b. Relacions de simetria

Són les que solen tenir les persones que es relacionen a partir d'un interès o d'una tasca comuna; practicar un esport, col·leccionisme, escoltar o fer música, etc.

Són unes relacions que promouen uns sentiments d'igualtat, de tu a tu, fins i tot d'amistat. Si pensem en possibles relacions de simetria amb els pobres, sembla que no siguin tan habituals com seria desitjable.

c. Relacions de comunió

Són les relacions que genera l'estimació mútua. Les d'ésser amics que s'estimen i que poden arribar a sentir-se com germans.

Els sentiments d'uns i altres són iguals, s'assemblen als d'una relació de simetria, però molt més gratificant per als qui s'estimen i fan servir el llenguatge del cor. Si pensem en possibles relacions de comunió amb els pobres, la verificació és difícil. No ens capfiquem per no saber si les tenim, però reconeguem que és una de les fites del procés, i que, un itinerari que porta a relacions de comunió és un itinerari espiritual perquè posa en contacte, lliga i connecta amb el jo profund de cada persona.

L'amor és el sentiment central de la persona, és el centre emocional més pregon i més profund. Estimar i ser estimat genera harmonia i plenitud. L'estimació integra els altres sentiments que es desperten en la complexitat de les relacions humanes, com ara: sorpresa, alegria, goig, interès, angoixa, ràbia, tristesa, por, i el llarg etcètera de sentiments.

No oblidem que reflexionem per a una espiritualitat de la marginació, dels exclosos. Alguns dels quals poden haver sofert maltractaments físics o psíquics, potser tot alhora. És freqüent trobar-se amb qui ha patit l'abandonament dels pares.

Si escoltem els seus gemecs convençuts que són gemecs de l'Esperit, el gemec ha d'ésser un inici del camí espiritual dels pobres i de qui vulgui fer camí amb ells.

2.2. Escoltar els gemecs de part

El gemec pot semblar negatiu, però és expressió del més positiu que l'exclòs porta al seu interior, el gemec surt de qui és ell mateix i no un altre: són el Jo profund i l'Esperit els qui fan els "*gemecs de part...*".

Per aquí se'ns obre un horitzó per a una espiritualitat de la inclusió. Aprofundim un xic més: Els gemecs i els crits dels exclosos expressen, quasi sempre, una necessitat ("no tinc feina", "dormo al carrer", "m'han fet fora de casa") és el primer que ens arriba. Pot ser que confonguem el clam amb la necessitat i vulguem posar l'atenció a atendre la necessitat. Aquesta pot ser una confusió que impedeixi el camí espiritual, perquè cal que tinguem present que:

- Darrere de la necessitat hi ha un anhel.
- Darrere de l'anhel hi ha un sentiment i
- Darrere del sentiment hi ha el Jo profund i l'Esperit.

Si ens capfiquem en la necessitat, deixem de banda la veritable font de vida de qui gemega i crida, deixem de banda el jo profund i l'Esperit. ¿No és cert que tenim l'experiència d'haver satisfet moltes necessitats d'exclusos i no s'han aturat els gemecs?; els gemecs es mantenen perquè hi ha uns sentiments que romanen en el buit existencial de qui gemega, perquè encara pateix la insatisfacció del sentiment que no hem escoltat, ni la víctima ha expressat.

Per això, el camí per iniciar el procés espiritual és arribar a compartir els sentiments d'uns i altres. L'espiritualitat de les relacions ens porta a comunicar-nos sentiments.

Habitualment, el nostre sentiment serà d'impotència i el de l'exclòs serà de ràbia o d'insatisfacció. Parlem dels sentiments, comuniquem-nos en aquest nivell, els dos jocs profunds es trobaran: es podrà començar a trencar el cercle que impedeix l'exclòs d'actuar d'una manera humana i humanitzadora, i minvarà l'escull del distanciament que envolta la nostra història. Compartim ràbia i impotència que són sentiments que entronquen amb el jo profund.

Parlem de la ràbia, que és expressió del potencial del jo profund de l'exclòs. En parlem com de quelcom positiu; perquè patir per sentiments de rebel·lia és aprendre a encarrilar una energia de possibilitats per a la persona.

El lliurament d'aquesta energia, d'aquest potencial, serà aquell que ha d'omplir el buit existencial de cada un, allò que ha de trencar la cuirassa que ha encerclat el jo profund.

Quan l'exclòs està afectat de sentiments de dependència i submissió, és molt més difícil emprendre un camí d'autonomia i llibertat. Amb una persona rebel podem fer un projecte. Amb una persona sotmesa el projecte és poc viable.

Es tracta d'aconseguir canviar el signe de l'energia que generen la ràbia i la rebel·lia. Passar, a poc a poc, de ser força destructora per a un mateix i per als altres a ser força constructora, a ser gratificant per a un mateix i per als altres. Encetem el camí espiritual quan ambdós, per les relacions i per la comunicació, ens obrim al nostre món interior, quan descobrim el nostre potencial, quan descobrim i ens estrenem per gaudir junts, que no cal esperar solucions que vinguin de fora, que podem nosaltres mateixos, que som capaços, que a dintre de cada un hi ha un món desconegut fins ara. Comentar i relacionar la vida amb tots els sentiments, ajuda a aquesta descoberta.

Podrà arribar el dia que, aquest potencial de l'Esperit, el puguem anomenar Déu.

Potser haurà de passar molt de temps, però, el que ha de ser immediat és aprendre a sentir i a compartir, no noms o paraules, sinó fets de vida que són estimació⁹.

3. VERS UNA ESPIRITUALITAT INCLUSIVA

Encara una pregunta: Són els pobres que necessiten espiritualitat, o som nosaltres que ens ho pensem?

L'any 1996, la UNESCO va publicar el llibre *Educació: Hi ha un Tresor amagat a dins*. Informe per a la UNESCO de la Comissió Internacional sobre Educació per al Segle XXI. En un cert lloc llegim:

“Hem de fer front, per tal de vèncer-les, les principals tensions que, encara que no siguin noves, seran al cor de la problemàtica del segle XXI... La tensió entre l'espiritual i el material: sovint, sense adonar-se'n, el món sent un desig, sovint inexpressat, d'ideal i de valors que podríem anomenar “moral”, per tal de no ferir ningú. Per tant, l'educació té la noble tasca d'encoratjar cadascú, d'acord amb les seves tradicions i conviccions i respectant plenament el pluralisme, a elevar la seva ment i el seu esperit al nivell de l'universal i, en certa mesura, transcendir-se. No és gens exagerat afirmar, per part de la Comissió, que en depèn la supervivència de la Humanitat.”

Aquesta comissió, que aporta orientacions per a l'educació al s. XXI, parla de la “dimensió espiritual”, parla que “el món sent un desig, sovint inexpressat” i fa una afirmació contundent: Reclama “educar en la transcendència perquè d'aquí “depèn la supervivència de la Humanitat”.

El clam dels exclosos no és un clam particular, són els gemecs de la població mundial que pateix una crisi en el canvi de segle, una crisi de valors que es fa sentir per la part més feble i més víctima del nostre món. Hom pot ser feliç sense la referència a un Déu, però creiem que no ho serà mai sense la referència a la seva pròpia vida interior i a la valoració de la interioritat dels altres.

Així, doncs, caldrà iniciar-nos en una *espiritualitat inclusiva*, en la qual es puguin trobar també els marginats i exclosos, que senten pànic de la seva interioritat, que desconeixen el seu potencial. Si desconeixen el seu potencial, ¿com poden establir una relació amb el món interior de ningú, dona o home, i encara menys amb Déu?

Ens cal buscar camins per iniciar-nos en una espiritualitat arrelada a la vida, per aprendre a descobrir la dimensió transcendent en un mateix i en totes les coses, la dimensió que es desprèn dels fets de cada moment, perquè tot pugui esdevenir una possibilitat per a la mateixa Vida.

Pensem que és desencertada una espiritualitat inspirada en el que hom creu que serà el definitiu, *el cel*, buscant de fer-ne aplicacions a la vida. Més aviat creiem que el procés espiritual és del fons enfora, vers el més enllà, i no a la inversa: un més enllà desconegut però que atrau, i en el qual tot ha de confluïr.

el clam dels exclosos no és un clam particular, són els gemecs de la població mundial que pateix una crisi en el canvi de segle

En aquest sentit, aquesta és una altra lliçó que cal aprendre: les espiritualitats que coneixem de les diferents tradicions se'ns mostren exclusives, perquè suposen i diuen que per a conrear la vida espiritual cal ser un iniciat.

Malauradament, constatem que nosaltres no tenim una espiritualitat entesa i viscuda amb els exclosos, més aviat n'hem fet, d'ells, un punt de referència per a la nostra espiritualitat. Ens preguntem si podem donar per bo aquest camí. Constatem que els pobres ens fan viure una experiència espiritual intensa, que fa canviar la vida a molts, i que per ara, els pobres no participen d'aquesta vivència espiritual. Romanen lluny, no perquè no vulguem, ja ens agradaria trobar-nos en aquesta dimensió, però arribem a pensar que ells no volen o no poden

seguir el camí.

Volem rumiar i esbrinar si una espiritualitat que, quan la volem compartir amb els pobres resulta difícil i estranya per a ells és veritablement una espiritualitat fruit de la sintonia amb l'Esperit de Jesús. Perquè no podem admetre o suposar que l'espiritualitat és una cosa per a viure en un grup selecte; i no sembla gens cristià fer servir als exclosos per a nodrir el nostre esperit¹⁰. Aquesta contradicció és el que promou la reflexió i recerca per encetar un camí de vida, des dels pobres i amb els pobres.

Per encetar el camí, sospitem que, si volem seguir Jesús, nosaltres hem de posar-nos en sintonia amb els pobres i no viceversa. Si entenem que els pobres no han triat ser pobres, si entenem que cal promoure un projecte social que no generi pobres; l'opció pels pobres no pot ser cosa dels rics que volen justícia i solidaritat, l'opció pels pobres també l'hauran de fer els mateixos pobres. Perquè, ni els uns ni els altres, fem opció per la pobresa, –que és un mal i un fruit de la injustícia– ambdós fem l'opció per als mateixos valors: Amor - Justícia.

Quan trobem una plataforma en la qual, pobres i no pobres, orientem la vida i l'acció inspirats per l'Amor i la Justícia, podem somniar en una espiritualitat per a tots.

4. LES DIFICULTATS D'UNA GENERACIÓ PER A UNA ESPIRITUALITAT INCLUSIVA

A les trobades de reflexió amb persones sensibles a la realitat social i que han decidit fer voluntariat en entitats civils o d'Església, quan en el diàleg expliquen les dificultats en què es troben, de tant en tant, surt algú que diu: “Aquesta gent no hi ha qui els entengui, reclamen, protesten, es queixen i a vegades ens insulten... Ens hi escarrassem, ens hi esforcem... i ja veus el resultat, no els entenc...” I, aquest algú acaba dient: “Està bé, tot això jo ho faig per Déu, si no fos per Ell, jo no ho faria”... Reaccions com aquestes ens conviden a fer les constatacions següents:

1. En primer lloc, ens adonem que encara hi ha qui suposa que els pobres han de ser agraïts.

Nosaltres creiem que la perspectiva ha de ser una altra: ¿ens posem realment a la pell del pobre? Perquè el pobre d'ara no demana almoïna, sinó que està convençut de tenir el dret i que no fa altra cosa que reclamar i exigir el que és seu. Potser, o sense potser, no s'expressa amb educació. Això és un altra qüestió per a treballar en etapes successives. Qui vulgui entendre el camí d'espiritualitat que aquí proposem, s'ha de situar on és el pobre; si no, no podrà tenir amb ell l'empatia per a una relació gratificant per a tots dos, cosa imprescindible per a una espiritualitat inclusiva.

2. En segon lloc, el que volen dir aquestes expressions és que el que motiva aquella persona és la seva fe en Déu, i que l'empeny a dedicar temps, esforços, recursos o el que sigui als pobres i exclosos, fins i tot, a no voler passar comptes dels inconvenients.

Precisament estar a prop de com viuen els afectats per la pobresa i per l'exclusió, ens fa adonar que els pobres d'ara són molt sensibles –enmig de moltes contradiccions– de la seva

dignitat.

¿Veritat que quan algú s'acosta a nosaltres per motius del seu interès, ens posem en guàrdia? Com reaccionaries si el teu marit o la teva esposa, en un moment de sinceritat, et digués: “Saps, jo t'estimo perquè estimo Déu...”? ¿No és cert que quedaríem glaçats i decebut; i possiblement amb una decepció difícil de superar? Perquè ens sentim ferits en la nostra dignitat.

Per sort, els pobres d'ara, més difícils i més conflictius que els d'altres temps, ens ajuden a corregir el paternalisme i el que en podem dir “fer caritat”, que són dues expressions que no tenen res a veure amb l'estimació o amb l'Amor. Si la persona exclosa percep que allò que a nosaltres ens interessa i ens motiva per estar al seu costat, és la coherència amb les nostres conviccions o creences, si s'adona que la nostra estimació és a Déu, i que per Ell, estimem el Miquel o la Maria, el Miquel i la Maria se sentiran decebut. Si no ens rebutgen, potser serà pel “profit” que treuen de la nostra “amistat”.

És difícil entendre que una relació entre “interessats” pugui ser seriosament evangèlica. Que els interessos d'un siguin espirituals i els de l'altre siguin materials, no legitima la relació, perquè el que compta és l'actitud, és la vivència i les expressions del jo profund de les dues persones. Segurament no som culpables que ens hagi passat això. L'educació rebuda ho ha afavorit, la cura per a posar en pràctica uns comportaments correctes, mantinguts per l'esforç, per la virtut i per ser educats, ens ha fet “mestres” a saber dissimular. Tant, que ens atrevim a dir *germans* a altres persones, sense haver posat les condicions imprescindibles perquè aquestes persones ens puguin dir també, sense dissimular i de debò, *germans*.

Ara bé, ¿ens hem preguntat mai si els pobres volen ser germans nostres? Dubtem que la seva resposta sigui afirmativa si no hem bastit plegats un espai real que faci possible unes relacions humanes, que puguin fer-nos créixer tots en l'estimació.

Tornem a dir que no som culpables d'aquestes incoherències, perquè molts de nosaltres venim d'un temps en què la relació amb Déu més propera, ha estat la que hem tingut amb el Jesús de l'eucaristia al sagrari i la de les hores de pregària. Fins allà pels anys cinquanta no ens van començar a parlar de la presència del Crist en les persones, la formulació anterior, la presència de Déu en les persones, portava el nom de “Gràcia”, una presència incompatible amb el pecat.

Amb aquests principis vam conrear l'espiritualitat entre Déu i nosaltres, vam aprendre a practicar les virtuts per a unes bones relacions amb els germans, però la presència de Déu es tastava en l'Eucaristia i en la pregària. Van arribar els temps d'apropar-nos més a la Bíblia que als llibres d'ascètica, ens vam nodrir de la Paraula de Déu i de la vida comunitària, categories que el Concili Vaticà II va confirmar com un camí per a eixamplar horitzons i portar-nos aquí on som els qui fem aquesta reflexió.

Doncs bé, en aquest itinerari es van confirmar dos elements importants per a viure seriosament la vida cristiana: l'un, la presència del Crist en la Humanitat, tot aprofundint vivencialment el misteri de l'encarnació; l'altre, la referència als pobres i la necessitat d'una opció a favor d'ells.

La lectura, la reflexió, la pregària i la voluntat de dur a la pràctica les propostes de Mateu 25, han ajudat molt a fer aquest camí. Però els qui venim d'abans, el que hem fet ha estat només aplicar a les persones el que havíem descobert en l'Eucaristia i en la pregària; és a dir, no tots hem canviat el paradigma o l'arquetip de relació amb Déu i amb el Crist. Per a molta gent

encara, el seu arquetip és contemplar Déu en les persones, com si aquestes fossin un estoig o el sagrari de la presència divina. Apliquen la vivència subjectiva de Déu o del Crist a la realitat de les persones. Potser per això tenen dificultats per a mantenir una relació espiritual i personal amb un estoig o un sagrari que es mostra agressiu i violent.

és difícil entendre que una relació entre “interessats” pugui ser seriosament evangèlica. Que els interessos d'un siguin espirituals i els de l'altre siguin materials, no legitima la relació

Dit això, però, cal dir també que per aquells/es que durant tants anys d'una relació amb Déu, viscuda especialment en el sagrari i en la pregària, el tracte amb les persones ha suposat un enriquiment extraordinari. En aquest sentit podem entendre que l'expressió: “Tot això jo ho faig per Déu” surti de: “Tot el que facis a un d'aquests a mi m'ho fas”. Insistim però, a dir que aquest paradigma o arquetip suposa la lògica següent: partir de la “idea” que ens fem de Déu, per aplicar-la a la realitat. Per aquest tipus de vivència, l'experiència intimista de Déu sempre ocupa el primer moment i tota la resta s'interpreta i s'integra a partir d'aquí.

Nosaltres creiem que el Nou Testament proposa un altre arquetip: el que parteix de la desconexió de Déu. “A Déu ningú no l'ha vist mai, ningú no l'ha conegut”, (1Jn 4, 12). La seva lògica és la següent: la relació amb les persones i molt especialment amb els pobres és arquetip per a relacionar-nos amb Déu. A Mateu 25 pregunten: “¿Quan va ser que vam mantenir una relació amb Déu?” La resposta és: “En veritat us ho dic: en la mesura que ho va fer a un d'aquests germans meus tan petits, a mi m'ho féreu” (Mt 25, 40). L'arquetip posa primerament les persones i des d'elles (per l'Esperit fet home) Déu es manifesta i fa possibles les relacions amb Ell i el seu poble.

Fixem la nostra atenció en les persones que diuen que no coneixen Déu i que tenen la sorpresa de trobar-se amb Ell en una experiència tangible amarada d'amor. La relació entre persones no admet l'actitud de “per Déu”, perquè “l'Amor és Déu” tal com “Déu és Amor” (1 Jn 4,7). I és que no és el mateix *ésser Amor* que *voler estar en l'amor*. *Ésser amor* és una actitud integral, espontània, quasi inconscient, mentre que *voler estar en l'amor* suposa una actitud construïda, potser forçada i massa conscient de si mateixa.

Pensem que comprendre l'experiència de Déu com la substància mateixa de la relació amb l'altre fonamenta l'espiritualitat de la inclusió, la qual ha de fer possible una espiritualitat des dels pobres i amb els pobres. Aquesta espiritualitat inclusiva és la mateixa que l'espiritualitat de les relacions. Unes relacions que qui les ha encetat, per sempre més, és l'Esperit Sant que encarna el Crist: en un moviment de vida que fa passar per la mort, el porta a la Resurrecció, incorporant en Ell tota la Humanitat.

per a molta gent encara, el seu arquetip és contemplar Déu en les persones, com si aquestes fossin un estoig o el sagrari de la presència divina

4. BALANÇ I FINAL D'AQUESTES REFLEXIONS

Fins aquí arriba la nostra reflexió, una reflexió que va començar per trobar resposta a una qüestió que és encara una intuïció o una sospita; almenys pel que fa a esbrinar com ha de ser el procés de continuïtat i de creixement espiritual dels pobres i dels qui es comprometen amb ells.

Arribats aquí, mirem d'avaluar amb el lector o la lectora, si hem assolit els objectius de la reflexió. Hem suposat que el lector/a és una “persona vinculada al món de la marginació”, o, almenys, sent una preocupació per aquesta realitat humana que afecta tanta gent. Ens havíem proposat de comprendre el significat d'una espiritualitat des dels exclosos (p. 3) mitjançant tres elements:

a. “Una discussió participada”. El lector/a ha de dir si aquesta reflexió ha estat per a ell/a “dialogada”, si s'ha trobat amb preguntes i respostes que coincideixen amb les seves o si ara en té de noves.

b. “Una exposició clara”. Hem volgut que sigui així, però només qui ha llegit aquestes pàgines pot respondre.

c. “Una reflexió personal”. Desitgem que el que s'ha exposat com a reflexió col·lectiva hagi esdevingut una reflexió personal.

Per part nostra, creiem haver intentat que discussió, exposició i reflexió hagin partit, tal com diu la Presentació, de l'experiència concreta per tal d'obrir camí perquè els exclosos puguin assolir protagonisme en aquesta dimensió essencial de la vida humana” (p. 3). D'altra banda, recordem que el primer objectiu de la publicació “és compartir la reflexió... per desvetllar inquietud, perquè hi pugui haver més gent que es preguntí” per la seva espiritualitat a partir dels pobres i s'impliqui amb ells. Queda a les vostres mans entrar en complicitat amb els pobres si veritablement reclamen espiritualitat.

Per part nostra, sembla que podem dir que hem comprovat que els pobres fan la demanda; no li donen el nom d'espiritualitat, però, paraules com “el propi coneixement” i l’“autoestima” són prou acceptades i, per molts, desitjades.

No podem dir que els exclosos manifestin entusiasme pel propi coneixement, –ja hem dit i repetit que els marginats tenen pànic d'entrar en el seu món interior– però diem amb convicció que hem escoltat d'ells mateixos expressions com aquestes: “Almenys ara sé per què em passa tot el que a mi em passa”, “Ja no puc donar la culpa de tot als altres”, “Ja no sóc una merda...” (sic) etc.

El que sí que diem és que voler incorporar els exclosos a la nostra espiritualitat, segons la nostra experiència, no ha estat positiu per a ningú, fins i tot, ni per a aquells que semblava que s'hi adaptaven amb ganes. Comprovem, en canvi, que les relacions sanes, quan arriben al jo profund, generen satisfacció interna. Quan els marginats tasten i confirmen que els qui estan al seu costat no rebutgen, no perdonen la vida, sinó que els valoren i creuen en ells, es nota un canvi que sovint es manifesta en l'expressió de la cara, en el to de veu, en una

encaixada de mans, i fins i tot, algun cop ho expressen amb paraules.

Certament no podem explicar, i menys endevinar, les seqüències d'un camí espiritual fet així amb els pobres. Però tot camí té un començament, i aquest és el que nosaltres proposem. La qüestió rau a veure si la reflexió que ara acabem de compartir farà decidir altres persones a admetre les nostres preguntes. Desitgem que més gent s'animi a promoure unes relacions amb els pobres que connectin amb el jo profund i a voler provar i comprovar si els exclosos esdevenen protagonistes de la seva vida, si són més lliures i més feliços.

Aquesta és una de les nostres utopies, i tota utopia fa de l'impossible quelcom possible. Convidem els lectors i les lectores a la nostra utopia, desitjant que sigui la de molts.

comprovem, en canvi, que les relacions sanes, quan arriben al jo profund, generen satisfacció interna

ANNEXOS

1. PER A L'EDUCACIÓ DELS SENTIMENTS

Per a qui vulgui aprofundir el tema dels sentiments, oferim una descripció tècnica i professional. La copiem del llibre “*Els coixos caminen*” Editorial Claret 1997, pàgines 111-119. L'autor és l'amic i psicòleg J. J. Genovard.

Les persones excloses amb qui convivim sembla que experimenten una buidor existencial profunda. Comprovem la dificultat que tenen i que tenim per a intimar, per a descobrir el seu món interior. Creiem que un camí adequat és el de conèixer, educar els sentiments i prendre'n consciència.

1. La ignorància del propi món interior

El primer que descobrim és que entrem en un tema molt delicat, que la majoria desconeixem. Quan confessem ignorància pel que fa a la persona és, sobretot, pel desconeixement que tenim dels seus aspectes emocionals.

D'altra banda, constatem que l'harmonia interior no es produeix en la persona si en ella no floreix l'autoestima, i aquesta, certament, va íntimament lligada a l'equilibri dels sentiments.

Amb relació als sentiments, el problema principal de la persona ferida per la vida és l'embolic que es fa per la incapacitat de destriar els uns dels altres, la inconsciència i la negativitat amb què viu la seva vida emocional, la màscara darrere la qual s'ha d'amagar habitualment per dissimular el seu embolic.

Tot això porta conseqüències negatives per a la pròpia realització com a persona i per a la convivència amb els altres que, d'altra banda, també viuen el mateix embolic, és a dir, el desconeixement gairebé absolut del que són i de com s'orienten les energies emocionals de la persona. Podríem dir que a la nostra societat hi ha una multitud d'analfabets emocionals. Provem de fer llum enmig d'aquesta foscor per millorar la mancança que ens preocupa.

2. Punt de partença: l'amor com a sentiment central

El centre emocional de la persona és l'amor. La persona neix, creix i es desenvolupa harmònicament en la mateixa mesura en què se sent estimada, acollida i acceptada incondicionalment.

Aquesta experiència de l'amor il·limitat marca la persona amb un segell de vitalitat i d'optimisme, és com un permís per a viure en plenitud. Qui ha estat estimat des del principi i constantment, té totes les capacitats emocionals per a viure una vida plena i compta amb més probabilitats d'aconseguir-ho.

No parlem d'un amor qualsevol, parlem de l'amor desinteressat que busca en tot moment el bé de l'altre, especialment quan encara és una persona tendra i manejadissa.

Aquest amor, i només aquest, promou les capacitats per a un creixement consistent i ferm. Aquest amor és el que desperta les ganes de viure i l'energia necessària per a fer-ho.

Aquest amor ajuda també a fer l'aprenentatge dels propis límits, amb el mínim d'angoixes, per assolir seguretat com a persona i el sentit de direcció a la vida. Ambdós elements són necessaris per a un desenvolupament saludable.

Aquest amor centra la persona, que, des d'aquest centre, aprèn a regular tota la gamma de les seves emocions d'una manera adequada i oportuna, aprèn a fer l'experiència dels seus sentiments aquí i ara, sense fer nius de records i de malentesos, sense viure ansietats malsanes, sense guardar gelosament racons secrets d'odi i de rancúnies per servir-se'n a la primera ocasió que es presenti.

Aquest amor fonamental, fet experiència d'habitud, és el que integra els altres sentiments que es desperten de la complexitat de les situacions de la vida, com ara: sorpresa, alegria, interès, angoixa, ràbia, enuig, tristesa, por, goig i el llarg etcètera de tants sentiments.

Aquest amor fa que els sentiments negatius no covin respostes malaltisses, sinó que l'estímul que cadascun provoca fa retornar a l'amor central de la vida.

Hem volgut assenyalar aquests trets de la personalitat saludable per tenir un punt de referència que ens ajudi a entendre les ferides i les desviacions provocades per les històries deshumanitzadores de marginació i d'exclusió, amb l'esperança que aquest punt ens ajudi a trobar possibles camins de solució.

3. Paper de la vergonya

Considerem la vergonya com un sentiment fonamental per a l'ésser humà, de la vergonya-humiliació com a contraposició a la confiança-autoestima.

La paraula catalana vergonya no diu tant com el seu equivalent anglès “shame”.

Al llibre *Exclosos... Per què?*, aquest sentiment el vam anomenar “sentit de culpa”; per tant, ara, en aquesta reflexió, quan diem vergonya volem expressar el mateix que ja dèiem fa uns anys, però amb les matisacions i variants que aquesta línia de pensament ofereix.

La vergonya ens dóna una consciència de la nostra persona, ja que resta oberta i s'exposa a la reacció dels altres. Tècnicament, la culpa té a veure amb l'actuació i amb les accions, mentre que la vergonya té a veure amb la persona i amb el seu centre. La vergonya ocupa els espais més profunds del nostre ésser; però patim un tipus de culpabilitat, reforçat per les institucions, que manté, i sovint agreuja, un sentit de vergonya negativa. La persona que se sent psicològicament culpable, té vergonya d'ésser qui és.

Una vergonya positiva

Vergonya és un terme per si mateix indiferent que pot tenir diverses accepcions. En les seves formes saludables la vergonya informa i forma el cor, dóna fonament a la consciència moral, protegeix la intimitat i qualifica l'amor als altres; desperta el tacte, la sensibilitat envers l'altre

i l'estima pels valors que compartim amb ells.

Una vergonya saludable que reforça l'amor central és el fonament per a una bona autoestima. Com a tal, ajuda a construir la pròpia imatge i a modificar positivament el caràcter; l'estructura mateixa de la personalitat. Tal vegada, en certs moments, aquesta vergonya ens manifesta un sentiment de desaprovació per indicar-nos que el que fem ens fa menys respectables del que voldríem ser. És l'ocasió de canviar per millorar certs aspectes de la nostra vida.

Una vergonya distorsionada

En les seves formes distorsionades, la vergonya pot crear una identitat falsa, un “jo” emmascarat que cerca de sobreviure en condicions negatives. El seu element central és la *vergonya-humiliació*.

La *vergonya-humiliació* té lloc normalment en el context d'una relació personal, cara a cara; es dispara quan, en l'intercanvi entre persones passa alguna cosa que hom experimenta com a rebuig, desaprovació o exclusió; ens fa sentir un conjunt d'impressions afectives que ens porten a fer més atenció a l'altre que ens observa i que ens fa tenir la sensació de la pròpia incomoditat, de no estar bé a causa de la impressió que ens sembla que l'altre té de nosaltres. Finalment, la *vergonya-humiliació* aixeca un conjunt de sentiments que porten a sentir confusió i dubte, fins a arribar a sentir el menyspreu per un mateix.

Pel que fa a persones marginades i excloses, podem dir que aquests sentiments ja són d'entrada en qualsevol relació que estableixin i que, per tant, dificulten la relació i l'intercanvi saludables.

Hem de tenir present el que dèiem dels racons amagats, que en els exclosos són molts i d'arrels profundes, l'origen de les quals té una antiga història. La trobada actual és una ocasió per alleujar càrregues emocionals gelosament guardades de temps enrere.

4. Diversos graus de la vergonya negativa

En el ventall de la *vergonya negativa* hi ha graus d'intensitat que són correlacionals amb les experiències originals de la infantesa de cada persona. A continuació descrivim els més significatius: comencem per les formes apreses en l'època més tardana de la vida, que són els més superficials; continuem per les que aprenem quan tenim 3-4 anys, per a arribar a les formes més fondes, que arrelen en els primers mesos de la vida, en el mateix naixement; fins i tot, poden afectar en el temps de la gestació. No cal esmentar que com més prematura sigui l'afectació, més negativa serà la vergonya.

La vergonya perfeccionista

És la d'aquelles persones que van créixer amb l'educació del “fer” i que mai no han estat reconegudes pel simple fet de ser. Quan no han rebut la resposta adequada pel que fa a existir, s'han trobat a si mateixes com distorsionades en el mirall dels adults que les han acompanyades. Si, a més, aquests “educadors” han estat persones capficades amb els seus problemes, amb depressions i amb absències físiques i emocionals, el missatge que arriba a l'infant és tremendament inconsistent per a omplir la necessitat de ser reconegut i estimat:

aquest no pot percebre el seu valor com a persona.

Tot l'esforç d'aquest tipus de persona, ja des de la infància, ha estat per a “quedar bé”, per a complir el que els grans esperen d'ella. El preu que en paga és l'oblit de les pròpies necessitats i el desconeixement d'un sentit intern i de conducció de la pròpia vida. Així pot néixer una falsa identitat, sovint reforçada per models i imposicions religioses de perfeccionisme moral.

Caldrà que aquesta persona descobreixi que, darrere una falsa personalitat, s'amaga un jo autèntic que desitja i mereix ésser reconegut i estimat.

La vergonya tòxica

La vergonya tòxica va més enllà i afecta el centre mateix de l'ésser personal. L'infant, des d'una concepció màgica, es percep a si mateix com a centre del que passa al seu entorn. Quan al seu costat hi hagi fets i paraules que reflecteixin actituds negatives dels adults, ell se n'atribuirà inconscientment les responsabilitats; la seva percepció i el seu sentiment consistiran a creure que és ell qui està i actua malament.

A partir d'aquest moment, que pot començar abans de fer dos anys, alguna cosa es trenca dins d'aquest infant. La vergonya s'instal·la en el lloc de l'amor i, a partir d'aquest moment, l'experiència de viure es fa inaguantable.

L'infant, a mesura que creix, gasta el contingent de la seva energia psíquica a suprimir de la consciència i de la memòria l'experiència del propi sofriment, i ha d'invertir-ne un altre, per armar i mantenir un sistema de defensa que li permeti continuar vivint.

En aquesta situació conviuen, en una mateixa persona, dos centres de vida: l'un, el veritable, s'amaga per no sofrir; l'altre, el fals, es presenta com a façana.

Aquesta dualitat, viscuda per un sol ésser humà, s'anomena “cor partit”. El centre de l'amor personal queda substituït per una vergonya insuportable a la qual un mateix aplica la negació i la projecció com a mecanismes de defensa per poder viure.

Entre les formes de projecció més freqüents podem citar la culpabilització constant per part dels altres i la codependència que empeny la persona a formes de relació simbiòtica i d'addicció, addicció que pot ser: a una substància, a rituals esotèrics, a comportaments significatius, tot el que per a ella sigui un mitjà de desconnectar-se de la punyent realitat, tot el que sigui un instrument per a oblidar el patiment per les pròpies nafres.

Quan parlem d'un cor trencat ens referim a aquest grau de distorsió interna que la persona viu amb motiu de la vergonya que pateix. El cor de l'infant es trenca quasi sempre que es troba en situacions d'abús físic, emocional o sexual. Com més intens, més freqüent i més prolongat sigui l'abús, el centre personal quedarà més allunyat de la façana, del seu jo aparent, que la persona fa servir. La distorsió interna pot augmentar fins a nivells d'alienació, perquè hom es veu a si mateix com un desgavell impossible, que mai no podrà acceptar si vol continuar vivint.

El desvergonyiment

Anomenem *desvergonyiment* de l'estat psicològic que es genera a l'extrem oposat de la vergonya saludable. El *desvergonyiment* té els seus inicis en unes distorsions molt greus, provocades pels maltractaments patits en la infantesa. El que haurien d'haver estat unes relacions d'intimitat, de cura i d'amor recíproc entre la criatura i els qui l'havien d'atendre, van ser tot el contrari.

Aquesta situació pot començar en els primers mesos de vida i potser abans de néixer. El primer gran repte que l'infant troba en el seu procés de creixement és la construcció de relacions de mútua sintonia emocional, és a dir, el que s'anomena "confiança bàsica".

Els pares en situació normal aporten una actitud d'acollida que reflecteix al nadó l'amor amb què és rebut i que el fa sentir reconegut i estimat. Això li permet una primera experiència d'unitat i d'identitat. Aquesta sintonia inicial, que va madurant tot al llarg del primer any, posa les bases d'una comunicació emocional que es desenvolupa mitjançant gests i vocalitzacions. Es crea el que s'anomena "l'ordit", això és, el llaç inicial entre la mare i l'infant que poc després inclourà el pare.

Cada ésser humà necessita un mínim de sintonia amb els seus perquè aquest llaç prengui consistència. En cas que manqui o que es trenqui prematurament, minven les futures capacitats de la persona per a relacionar-se, per a sentir i pensar juntament amb altres.

La ferida que provoca el *desvergonyiment*, es troba molt endins de la persona; com més fonda, més nefastes són les conseqüències. La ferida o ferides del maltractament físic sofert quan es comença la vida, fan que la persona no pugui establir-se en el seu propi cos. No coneix, no sap quines són les pròpies fronteres o els propis límits materials, viu un descentrament.

Les ferides dels maltractaments emocionals fan que la persona resti a mercè de qualsevol corrent d'influència emocional. L'entorn de les emocions té més força que ell mateix, en pot sortir el narcisista, l'ésser centrat en ell mateix, però sense saber ben bé qui és.

Aquest és el *desvergonyiment* que l'infant aprèn quan ha estat abandonat o maltractat d'ençà que era un nadó. La memòria d'aquesta situació s'endinsa fins més enllà dels seus primers records, de la primera infantesa. L'infant no ha pogut entrar en la més mínima sintonia amb els seus. En aquesta situació de desempar no tenim el contraverí necessari perquè una personalitat afectada de *desvergonyiment* pugui créixer i guarir ferides.

En el grup anterior, el de la *vergonya tòxica*, encara queda un fil que manté la persona en contacte amb el propi interior, viu en dualitat. Aquest fil es podrà aprofitar per a connectar amb els sentiments reprimits i dissimulats, que hi són. En canvi, en el grup afectat pel *desvergonyiment*, l'hàbit de negació dels propis sentiments i patiments, ve de tan enrere que s'ha convertit en una segona natura, i això fa que el guariment sigui encara més difícil.

Molt sovint, en la vida d'aquestes persones no sols manca la sintonia fonamental amb altres, sinó que, a més, es produeixen situacions repetides d'abús i de desqualificació. La supressió

de tot sentiment d'afecte, de tristor o d'angoixa, pot anar aleshores acompanyada d'una ràbia profunda.

De tot això en surt un cor endurit, que, en les formes extremes, resulta una personalitat sociopàtica: una persona sense empatia ni compassió, una persona que cova un odi tan intens que pot destruir o ferir els altres sense cap sentiment de culpa, de vergonya o de remordiment.

També en aquests casos es pot emmascarar la pròpia condició amagant-la sota una capa de certa respectabilitat que actuarà tant envers els altres com en un mateix. També en aquest cas, com en el cas anterior, la persona construeix les defenses cercant de protegir-se del dolor que li provoca l'experiència dels propis sentiments; però, els recursos que s'inventa per amagar a tothom la pròpia vulnerabilitat i les pròpies ferides, tenen com a conseqüència la d'amagar-les també de si mateix, i fer-se una altra persona.

2. TERCER TALLER

Enllestida la publicació d'aquest quadern, hem tingut l'oportunitat de fer un tercer taller amb persones que havien participat en un dels anteriors. Hem compartit junts l'experiència del que hàgim pogut verificar i potser descobrir en l'intent de promoure una espiritualitat amb els exclosos. Fem un petit resum per una actualització de la nostra reflexió.

La metodologia que hem seguit ha estat la de posar en comú les vivències personals i les de les nostres relacions amb els exclosos. Hem distingit tres parts:

La primera part, per a respondre a la pregunta de si tenim experiències que confirmen la qüestió que encapçala el taller: “¿Els exclosos reclamen espiritualitat?”

D'aquesta part en surt l'experiència que certament els exclosos reclamen i expressen: ésser respectats, ésser valorats, ésser estimats; reclamen dimensions humanes que no són només les necessitats materials. Pel que fa a nosaltres, tots aprenem a situar-nos d'una manera diferent amb relació als exclosos. D'ambdues coses en surt: que les persones canviem i que les relacions porten a més igualtat. Que el paternalisme ens fa mal als uns i als altres.

La segona part, per un aprofundiment des d'un marc bíblic, hem llegit els passatges Mt 20, 1-16 (els treballadors contractats a hores diferents per anar a la vinya) i Lluc 10, 25-37 (la paràbola del samarità).

En aquesta part vam intentar fer l'experiència d'escoltar, no tant per fer aplicacions a la vida, sinó que volguérem acollir la paraula i esbrinar els nostres sentiments, amb el convenciment que el text no solament parla *per a nosaltres*, sinó que també parla *de nosaltres*:

La identificació amb els treballadors dels cinc horaris i la identificació amb l'amo; la identificació amb el mestre de la llei, amb el sacerdot, amb el samarità i amb el desconegut de la cuneta, ens ha ajudat a compartir sentiments nostres i sentiments dels exclosos per viure amb més unitat una mateixa vida.

La tercera part, en la qual hem prés els elements fonamentals del taller per voler aplicar-los a la vida i a la nostra acció.

D'aquesta part, els elements: Jo profund, creure en la persona, gemecs humans, gemecs de l'Esperit ens fan descobrir referents essencials per a viure uns i altres i fruitar-ne . És a dir, estem més pel que som i podem ser –exclosos i nosaltres– que no pas pel que fem o ens manca.

En resum: L'experiència i la vivència de tots coincideix en les següents expressions:

- “L'espiritualitat amb els exclosos ens porta a modificar les relacions”.
- “Hi ha un canvi substancial en la gent del marge, perquè d'una relació afectada per problemes passem a una relació entre persones”.
- “De viure com voltats per problemes i de buscar solucions, vivim una realitat profundament humana i interpersonal”.
- “La nostra experiència de Déu fa com un lliscament: passem de viure del Déu que ens va portar als pobres a viure més del Déu que es revela en els pobres”.
- “Encetem el camí espiritual que porta a la inclusió”.
- “Els exclosos troben i avancen en reconèixer la seva dignitat i en el descobriment del que són, del que valen; sovint es lamenten de la fredor de molta gent”.
- “Quan les nostres relacions amb els exclosos tenen una durada, entrem i estem en un procés que ens fa avançar cap al món interior de les persones”.
- “Tenim també l'experiència de trencaments, perquè s'acaben les relacions a vegades d'una manera sobtada i sense explicacions”
- “Volem continuar en l'aprofundiment d'aquest camí espiritual i desitgem que més persones el puguin descobrir i seguir”.

NOTES

1. Ed. Claret, Barcelona 1996, pp. 77-86.
2. *Els coixos caminen*, R. Fortuny - J.J. Genovard, Ed. Claret 1997, pp. 161-173.
3. *Ibídem*, pp. 161-162.
4. *Ibídem*, p. 17.
5. *Ibídem*, p. 164.
6. *Ibídem*, p. 23.
7. *Rom. 8, 11*, 22-23.
8. *Ibídem*, pp. 18-20.
9. *Per a qui vulgui aprofundir en l'educació dels sentiments, incorporem un apèndix que transcriu l'aportació que el psicòleg, Juan J. Genovard, va fer al llibre Els coixos caminen sobre aquest tema.*
10. *Ibídem*, pp. 167-168.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
espinal@redestb.es; www.fespinal.com